

อิเหนา : งามเพราพริ้งเพริศเฉิดฉัน

นิตา มีสุข*

ตำนานป็นหียของชาวใต้เป็นแรงบันดาลใจให้เกิด “อิเหนา” วรรณคดีการละครยอดเยี่ยมชั้นในวงวรรณกรรมไทย อิเหนาซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่องเป็นตัวละครเอกที่มีสีสันประทับใจคนไทยอย่างยิ่ง แม้แต่สุนทรภู่ยังให้พระอภัยมณีรำพึงถึงว่า “ครั้งอิเหนาเฝ้าเมืองเรื่องยังมี เรายังดีกว่าอิเหนาเป็นเท่าไร” ภาพของเจ้าชายอายุเยาว์ที่มีความหึงในวงศ์ตระกูล มีความเชื่อมั่นในการกระทำของตนจนกลายเป็นต้อตึง ถึงขนาด “ว่าแต่เขา อิเหนาเป็นเอง” และมีความทรงจำที่จะไม่ยอมแพ้แก่อุปสรรคทุกประการ เป็นภาพที่ผู้วิจารณ์ควรคิดถึงถึงกันอยู่ว่า พฤติกรรมของอิเหนาควรจะเป็นตัวอย่างได้เพียงใด แต่สิ่งที่นักอ่านทุกคนยอมรับตรงกันก็คือ อิเหนาเป็นตัวละครที่มีบุคลิกดี รูปร่าง มีกิริยามารยาท ใช้งานไฟเราะต่อบุคคลทั่วไปไม่ว่าจะเป็นผู้มีวุฒิยังหรือหย่อน แม้กระทั่งที่เลื่องลือตามตัว อิเหนายังเรียกว่า พี่ ทุกคำในยามสนทนา ความงามสง่าในบุคลิกของอิเหนานั้นทำให้ชาวเมืองพากันหลงใหลถึงขนาดที่เคยโกรธก็ลืมโกรธ ดังความว่า

ครั้นเห็นพระองค์ทรงม้ามา	ที่แค้นขัดอ้อยากก็ลืมไป
บ้างตั้งตาพิณพิศวง	ตะลึงแลรูปทรงหลงไหล
บ้างบังคมชมโฉมภูวไนย	ความงามกระไรเหมือนเทว
	(เล่ม 2 หน้า 147)

เมื่อกล่าวถึงบุคลิกภาพแล้ว สิ่งที่เป็นความจริงประการหนึ่งก็คือ บุคลิกภาพของบุคคลย่อมมีความสัมพันธ์อย่างชัดเจนกับการแต่งกาย ผู้ไม่ใส่ใจในการแต่งกายมักจะเลยบุคลิกภาพในส่วนอื่นๆ ด้วย ส่วนผู้มีรสนิยมในการแต่งกายย่อมใส่ใจที่จะวางบุคลิกของตนให้เป็นที่พอใจของผู้พบเห็น กวีผู้สร้างสรรค์วรรณคดีเรื่องอิเหนาได้วางบทที่แสดงถึงความประณีตในการแต่งกายของอิเหนาไว้อย่างสมจริง เป็นการ “แต่งองค์ทรงเครื่อง” ที่เหมาะสมกับบุคลิกของตัวละครและเหมาะสมกับสถานการณ์ในเรื่องอย่างมีรสนิยม

ธรรมเนียมนิยมในการเขียนละครไม่ว่าเรื่องใด ๆ ก็จะมีการกล่าวถึงการแต่งกายของตัวละครสำคัญเสมอ ตัวละครเหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นตัวใดจะแต่งกายอย่างไรที่เรียกว่าทรงเครื่องทั้งสิ้น สิ่งเดียวที่ทำให้ผู้ชมเห็นความแตกต่างของตัวละครก็คือ “เครื่องสวมศีรษะ” ดังที่ อารดา สุมิตร (2516 : 125) ได้กล่าวถึงการใช้เครื่องสวมศีรษะของตัวละครชายหรือที่เรียกว่าตัวพระในละครเรื่องอิเหนาไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง ละครในของหลวงในสมัยรัชกาลที่ 2 สรุปความได้ว่า กษัตริย์สวมชฎา กุมาร เช่น สียะตรา เมื่อยังเล็กเกล้าผม ใช้เกี้ยวประดับดังความว่า

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

“กัณกวดกระหมวดมุ่นเมาลี ใส่เกี้ยวแก้วมณีเนาวรัตน์” อิเหนาปลอมเป็นโจรป่าใช้ปืนจุเหรี้งหรือผ้าโพก พี่เลี้ยงสวมปืนจุเหรี้ง กิดาหยันใช้หมวกหุกระต่าย เป็นต้น

การแต่งกายของอิเหนาที่ปรากฏในบทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 มีอยู่มาก บางครั้งเป็นการกล่าวอย่างรวบรัด บางครั้งเป็นการกล่าวโดยละเอียด ตอนที่มีการกล่าวโดยละเอียดพบมากกว่า 20 ครั้ง ล้วนเป็นการแต่งกายซึ่งประณีต งดงาม เหมาะสมกับกาลเทศะและที่สำคัญจะมีกลิ่นหอมด้วยเสมอ

ลำดับของการแต่งกายของอิเหนา หลังจากอาบน้ำแล้ว อิเหนาจะใช้เครื่องหอมที่เรียกว่าสุคนธ์ก่อน จากนั้นอาจกล่าวถึงการทาแป้ง หลังจากตัวแห้งจึงแต่งกาย คือ เริ่มจากส้นเท้า ภูเขา ผ่าตักแต่ง สวมฉลององค์ สวมเครื่องประดับ สวมมงกุฏ เหน็บกริช จึงเสร็จกระบวนการแต่งกาย ดังรายละเอียด ดังนี้

ลักษณะการแต่งกาย

การแต่งกายของอิเหนาไม่ว่าจะอยู่ที่ใด ส่วนใหญ่จะคล้ายกัน แตกต่างกันเฉพาะเมื่อปลอมตัวเป็นปันหยีซึ่งเป็นโจรป่า อิเหนาจะเปลี่ยนเครื่องสวมศีรษะจากมงกุฏซึ่งแสดงความเป็นวงศ์เทวัญ ไปเป็นผ้าโพกศีรษะ และที่แต่งกายต่างออกไปจากความเป็นอิเหนา ซึ่งมีเพียงครั้งเดียวคือครั้งที่ปลอมตัวเป็นจรกา ดังรายละเอียดดังนี้

แต่งกายตามฐานะวงศ์เทวัญ

การแต่งกายตามฐานะของอิเหนาคือเป็นพระราชโอรสในวงศ์เทวัญ เป็นการแต่งกายที่ประณีต งดงาม แยกย่อยตามโอกาสที่แต่ง คือแต่งกายตามปกติเมื่อปรากฏตัวต่อหน้าผู้คนจำนวนมากและแต่งกายเมื่ออยู่ในที่ส่วนพระองค์เมื่อจะเสด็จไปหานาง ดังตัวอย่าง

แต่งกายปกติ เช่น ตอนเข้าเมืองดาหา

ทรงสุคนธ์รายรินกลั่นเกล่า
ภูษิตวิจิตรบรรจงทรง
อินทรธนูติดต้นพระพาหา
ผ้าทิพย์ขลิบริมทับทิมแทน
ตาบประดับทับทรวงสายสร้อย
ทองกรวิเชียรช่วงตั้งดวงดาว
ทรงมงกุฎกรรเจียรจกรจำรัส
ห้อยอุบลสมชายปลายปลิว
พระหัตถ์กุมกริชอุทธรอน
ลงจากที่ประทับพลับพลา

ส้นเท้าเชงกนกวิหคหงส์
ฉลององค์ดุนกุดันรังแตน
ริ้วทองปิดเหล่าปลายแขน
ชายไหวหัวแหวนสังวาลาว
เฟื้องห้อยพลอยแดงเขียวขาว
อำมรงค์เพชรพราวไปทุกนิ้ว
ผัดพักตร์นวลละอองผ่องผิว
ดูตั้งจะเลื่อนลือลอยฟ้า
กรายกรอ่อนระทวยทั้งชายขาว
เสด็จมาขึ้นทรงพาชี
(เล่ม 2 หน้า 146)

แต่งกายเมื่ออยู่ในพระราชวัง

เมื่ออิเหนาอยู่ในพระราชวัง เป็นการส่วนพระองค์ เช่น เมื่อจะเข้าห้องจินตหราหรือเข้าห้องมาหารัศมี อิเหนาจะไม่แต่งองค์เต็มที คือ ไม่สวมส้นเท้า นุ่งภูษาไม่เก็บชาย หรือที่เรียกว่า วางชาย ไม่ใช้เจียรบาด ชายไหว ชายแครง คงใช้แต่เข็มขัด ส่วนฉลององค์ไม่ใช้ ใช้แต่ผ้าโอบ และไม่ใช่เครื่องประดับอื่นๆ นอกจากดอกไม้ ดังความตอนเสด็จไปหามาหารัศมี ความว่า

จึงเสด็จย่างเยื้องจรลี	มาเข้าที่ชำระสระสง
ลูบไล้สุคนธาอ่องค์	กลืนส่งหอมตรลบอบาย
กวดชนวงพิกตร์ผิวผ่อง	จับแสงเทียนทองส่องพระฉาย
ทรงภูษานอกอย่างวางชาย	ปั้นเหน่งเพชรพรรณรายพรายตา
ข้าโบริบทองกรองสุวรรณ	ห้อยอุบะปะกันบุหงา
แจ่มแจ้งด้วยแสงจันทร์	ก็ลีลาออกจากวังใน
	(เล่ม 1 หน้า 236)

แต่งกายเมื่อปลอมตัวเป็นปันหยี (โจรป่า)

ขณะที่อิเหนาปลอมตัวเป็นโจรป่า อิเหนาจะไม่ใช้มงกุฏ คงใช้แต่ผ้าโพกบางครั้งก็สวมปันจุเหรีจ แต่ลักษณะการแต่งกายยังคงเป็นการ “แต่งองค์ทรงเครื่อง” ซึ่งประณีตงดงาม ดังตัวอย่างตอนปันหยีเข้าเมืองมะละกา ความว่า

ทรงสุคนธ์ปิ่นปรงกลิ่นเกล้า	สนับเพลาเชิงช่อเจดฉิน
ทรงภูษายกแย่งนาคิน	ฉลององค์ติดอินทรธนูเนา
เจียรबाटาดปักอย่างนอก	มะลิเลื้อยลอยดอกกลุณเลา
ทับทรงจำหลักลายพรายเพรา	งามเงาเนาวรัตน์จำรัสเรือง
ทองกรแก้วคู่ชมพูนุท	ประดับบุษราคัมน้ำเหลือง
อัมรินทร์จนาค่าเมือง	อร่ามเรืองเฟื่องห้อยพลอยเพชร
ดาตสุวรรณพินโพกเกศา	แต่งอย่างโจรป่าปันจุเหรีจ
ทรงอุบะเพชรพรายกระจ่ายเม็ด	แล้วเสด็จมาทรงอัสตร
	(เล่ม 3 หน้า 125)

แต่งกายเมื่อปลอมตัวเป็นจรกา

การปลอมตัวเป็นจรกามีเพียงครั้งเดียว คือ หลังจากอิเหนาให้ทหารของตนทำเป็นชาวกะหมังกุหนึ่งเข้ามาปล้นเมืองดาหา เผาโรมมรศพเพื่อให้เกิดความวุ่นวาย ท้าวดาหาไปบัญชาการดับไฟ จรกากับท้าวล่าสำขึ้นช้างมาช่วยดับไฟ อิเหนาได้โอกาสจึงปลอมตัวเป็นจรกามาฉกนางบุษบาไป การแต่งกายครั้งนี้เป็นการปลอมตัวเป็นจรกา ซึ่งรูปร่างฟุ้งๆ อิเหนาจึงต้องทั้งใช้ผ้าโพกและใช้สนับเพลาถึงสามชั้น ส่วนฉลององค์ก็ใส่สวมไว้ข้างใน นอกจากนี้ยังใช้เครื่องประดับสำหรับระตูเพื่อความแนบเนียนอีกด้วย ดังความว่า

จึงเข้าที่สงสนานสำราญสกันธ	ทรงสุคนธ์สร้งสรค์
สนับเพลาเชิงออนซอนสามชั้น	ผ้าพอกทองพรรณอำไพ
ทรงภูษาสุวรรณชั้นนอก	พื้นม่วงดวงดอกกระถางไผ
ฉลององค์สอดสวมนมใน	ให้กายใหญ่เท่าท้าวจรกา
ไม่ทรงเครื่องประดับสำหรับทรง	ตามวงศ้อัณเฑศว
ทรงแต่เครื่องระตูต่ำซ้ำ	กุมกริชฤทธาจรลี
	(เล่ม 3 หน้า 16)

ลักษณะของเครื่องทรง

เครื่องทรงตามปกติของอิเหนา เป็นเครื่องต้นของกษัตริย์ แบ่งออกเป็น เครื่องนุ่งห่ม เครื่องประดับและเครื่องสวมศีรษะ

เครื่องนุ่งห่ม ประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ คือ สนับเพลลา ภูษา ฉลององค์ และผ้าที่ใช้ตกแต่ง มี เจียรระบาด ชายไหว ชายแครงและชำโบะ รายละเอียดของเครื่องนุ่งห่มที่อิเหนาใช้มีดังนี้

สนับเพลลา คือกางเกง ปลายชายยาวประมาณท่อน่อง อาจปักส่วนชายหรือชายงอน ในเรื่องอิเหนา อิเหนาใช้สนับเพลลาทั้ง 3 แบบ คือ

สนับเพลลาธรรมดา เสด็จกลับเมืองกูเรปัน
สอดใส่สนับเพลลานาห้วง

โขมพัตถ์พื้นม่วงก้านขด
(เล่ม 1 หน้า 117)

สนับเพลลาปัก เมื่อเสด็จไปเมืองหมันหยาศครั้งที่ 2
สอดใส่สนับเพลลาพื้นดาด

ปักรูปสี่หราชเหมหงส์
(เล่ม 1 หน้า 137-138)

สนับเพลลาเชิงงอน เมื่อตอนอิเหนาออกจากเมืองดาทา เตรียมการลักนางบุษบา
เสด็จทรงสุคนธ์กลิ่นขจร

สนับเพลลาเชิงงอนงามทรง
(เล่ม 2 หน้า 314)

การบรรยายรายละเอียดของชนิดและลายของสนับเพลลาจะกล่าวถึงสนับเพลลาธรรมดาซึ่งมีลักษณะดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงชนิดและลายของสนับเพลลาของอิเหนา

ชนิดของผ้า	ลาย	คำประพันธ์
ผ้าโขมพัตถ์ พจนานุกรมลฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546 : 208) อธิบายว่า เป็นผ้าใยไหม (ผ้าลินิน) ผ้าขาว ผ้าปาน ในที่นี้เป็นผ้าพื้นม่วงจึงน่าจะเป็นผ้าใยไหม	ปักหรือเขียนลายก้านขด ซึ่งเป็นชื่อลายชนิดหนึ่ง เขียนเป็นลายขดไปขดมา	โขมพัตถ์พื้นม่วงก้านขด

ตารางที่ 1 แสดงชนิดและลายของสนับเพลาของอิเหนา (ต่อ)

ชนิดของผ้า	ลาย	คำประพันธ์
ผ้าตาด พจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546 : 457)อธิบายว่า ชื่อผ้าชนิด หนึ่ง ทอด้วยไหมควบกับเงินแล่งหรือ ทองแล่งจำนวนเท่ากันในที่นี้ไม่ได้ บอกว่าเป็นตาดเงินหรือตาดทอง (ปกติ ละครนิยมใช้ตาดทอง)	ปักรูปปราสาทและหงส์	สอดใส่สนับเพลาพันตาด ปักรูปสีทราชมะหงส์
ไม่บอกชนิดของผ้า	มีเชิงเป็นทองปักรูปนก	สนับเพลาเชิงกนกวิหคหงส์
ไม่บอกชนิดของผ้า	มีเชิงเป็นลายช่อ	สนับเพลาเชิงช่อเจิดจัน
ไม่บอกชนิดของผ้า	ปักด้วยไหมตกแต่งด้วยปัก แมลงทับ	ปักเนาปักแมงทับสลัไหม
ไม่บอกชนิดของผ้า	ปักเป็นรูปพญานาค	สนับเพลาเป็นรูปนาคินทร

ภาษา คือ ผ้าทรงหรือผ้านุ่ง นุ่งทับสนับเพลาอีกครั้งหนึ่ง ปกติตัวละครจะนุ่งแบบจีบโจง ไว้หางหงส์ แต่ในการพรรณนามีทั้งที่ไม่ได้บอกลักษณะการนุ่ง นุ่งปล่อยชายและนุ่งจีบโจงไว้หางหงส์ เวลานั้นจีบโจง ไว้หางหงส์ น่าจะมีพนักงานช่วย ดังตัวอย่าง

ไม่บอกลักษณะการนุ่ง เช่น ตอนอิเหนาเข้าห้องจินตหรา

ทรงภาษาช่อชายลายกระบวน หอมหวานอวลอบดอกปะหนัน
(เล่ม 1 หน้า 216)

ถ้าเป็นการเตรียมรบจะมีการเย็บภาษาเพื่อไม่ให้เลื่อนหลุดด้วยดังเช่นตอนอิเหนาแปลงเป็นมิสาร์ปันหยีเตรียมรบ

บรรจงทรงสอดสนับเพลา ภาษานุ่งห่มเนาไม่เลื่อนหลุด
(เล่ม 1 หน้า 158)

นุ่งปล่อยชาย เช่น ตอนอิเหนาเข้าห้องมหารัชมัย

ทรงภาษานอกอย่างวางชาย ปั้นเหน่งเพชรพรรณรายพรายตา
(เล่ม 1 หน้า 236)

นุ่งแบบจีบโจง ไ่ว่างหงส์ เช่น ตอนอิเหนาลาท้าวดาหาเข้าป่า เตรียมการลักนางบุษบา
ภูษาลายชายช่อสามชั้น เขียนสุวรรณไ่ว่างหางหงส์
(เล่ม 2 หน้า 314)

ตอนอิเหนาออกไปรับท้าวหมันหยา
พนักงานเชิญพานภูษาถวาย สนับเพลาเพราะพรายปลายสะบัด
ไ่ว่างหงส์ทรงเจียรระบาตรัด คาดเข็มขัดใจเพชรเม็ดไม่น้อย
(เล่ม 5 หน้า 109)

มีพี่เลี้ยงช่วยนุ่ง ดังเช่นตอนปันหยีเข้าเมืองหมันหยา
สอดใส่สนับเพลาภูษาทรง พี่เลี้ยงช่วยโจงผจงจีบจัด
(เล่ม 1 หน้า 206)

ในการแสดงละคร ตัวละครจะนุ่งผ้ายกเช่นเดียวกัน คงต่างกันเฉพาะสี ลาย หรือความเก่าใหม่ของผ้าซึ่ง
เป็นไปตามความสำคัญรวมทั้งฐานะของตัวละคร ส่วนในเรื่องอิเหนาการบรรยายการใช้ภูษาของอิเหนามีทั้งที่ให้
รายละเอียดและไม่ให้รายละเอียด ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงชนิดและลายของภูษาของอิเหนา

ชนิดของผ้า	ลาย	คำประพันธ์
ผ้ายก พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตย- สถาน พ.ศ.2542 (2546 :890) อธิบายว่า ผ้าไหมชนิดหนึ่งที่ทอยก เป็นดอกให้เป็นลายเด่นขึ้น ในที่นี้ เป็นผ้ายกที่ไม่ใช่ของไทย	ลายก้านแย่ง พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (2546 :111) อธิบายว่า ชื่อลายชนิดหนึ่ง ซึ่งมีรูปโครงเป็นตาข่าย แย่งดอกแย่งก้านกัน	ทรงภูษายกแย่งอย่างนอก
ผ้ายก	กระหนก พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (2546 : 60) อธิบายว่า ชื่อลายไทย ประเภทหนึ่ง ใช้ผูกเขียน เป็นลวดลาย	พระทรงภูษายกกระหนกลาย
ผ้ายก	ลายก้านแย่งและลาย กระหนกประกอบกัน	ทรงภูษาแย่งยกกระหนก กระหนาบ

ตารางที่ 2 แสดงชนิดและลายของภาษาของอิเหนา (ต่อ)

ชนิดของผ้า	ลาย	คำประพันธ์
ผ้ายก	ลายครุฑจับนาค	ภาษายกแย่งครุฑกฤษณ์
ไม่บอกชนิดของผ้า	ลายก้านแย่ง	ทรงภาษาแย่งอย่างลายกระบวน
ไม่บอกชนิดของผ้า	ลายช่อที่ชายภูเขา	ทรงภาษาช่อชายลายกระบวน
ไม่บอกชนิดของผ้า	ลายช่อสามชั้น เขียนทอง	ภาษาลายชายช่อสามชั้น เขียนสุวรรณไว้วางทางหงส์
น่าจะเป็นผ้าตาตะกั่วไหม	พื้นม่วงปักไหม	ทรงภาษาสุวรรณชั้นนอก พื้นม่วงดวงดอกตะกั่วไหม
ผ้ายก	ลายพญานาค	ทรงภาษายกแย่งนาคิน
ผ้ายก	ลายกนก เชิงผ้าพื้นแดง มีลาย	ภาษายกนกใน กรวยเชิงอำไพพื้นแดง
ไม่บอกชนิดของผ้า	ผ้าเขียนทอง	ภาษาเขียนสุวรรณกระสันทรง
ไม่บอกชนิดของผ้า	ลายทรงข้าวบิณฑ์ คือ ทรงคล้ายดอกบัวตูม	ภาษาทรงข้าวบิณฑ์ต่างกัน

ฉลององค์ คือ เสื้อ การแต่งกายของอิเหนาที่ปรากฏในบทละครมีทั้งที่สวมฉลององค์และไม่สวมฉลององค์ ฉลององค์ของอิเหนาที่กล่าวในบทละครมี 2 แบบ คือ ติดอินทรธนูและไม่กล่าวถึงอินทรธนู และเมื่อออกกรบนฉลององค์ยังเป็นเกราะกันอาวุธด้วย ดังตัวอย่าง

ไม่สวมฉลององค์แต่ใช้ ซ่าโปะ ซึ่งคือผ้าคาดเอวของนักรบ ใช้ผ้าเนื้อดียาวพันเอวได้หลาย ๆ รอบ มีประโยชน์ในการคาดให้แน่น ใช้เป็นที่เหนี่ยวอาวุธ ถือเป็นผ้าประจำตัวของนักรบ

อิเหนาเข้าห้องนางจินตหรา

ทรงภาษาช่อชายลายกระบวน

ซ่าโปะสีทับทิมกรองสุวรรณ

หอมหวานอวลอบดอกปะหนัน

ปั้นเหน่งเพชรพรายพรรณบรรจง

(เล่ม 1 หน้า 216)

อิเหนาเข้าห้องมหายารศมี

ทรงภูษานอกอย่างวางชาย ปั้นเหน่งเพชรพรรณรายพรายตา
ชำโตะขริบทองกรองสุวรรณ ห้อยอุบะปะกันบุหงา
(เล่ม 1 หน้า 236)

สวมฉลององค์ไม่มีอินทรรณู เช่น ตอน อิเหนาเสด็จในขบวนแห่เข้าเมืองหมันหยา
ไหมดเทศรั้วทองฉลององค์ กระสันทรงเจียรระเบิดคาคัทับ
(เล่ม 1 หน้า 48)

สวมฉลององค์มีอินทรรณู เช่นตอน อิเหนาเสด็จกลับกูเรเป็น
ฉลององค์อินทรรณูสะบัดคต ดุมประดับมรกตรจนา
(เล่ม 1 หน้า 117)

ฉลององค์เป็นเกราะ เช่นตอน อิเหนาที่ปลอมเป็นมิสารปันหยีเตรียมรบ
ฉลององค์เกราะสุวรรณกันอาวุธ เจียรระเบิดผาดผุดพรรณราย
(เล่ม 1 หน้า 158)

การแต่งตัวในการแสดงละคร ปกติตัวละครจะสวมฉลององค์ปักโดยกำหนดสีให้ตัดกับสีภูษา ในเรื่องอิเหนาให้รายละเอียดเกี่ยวกับชนิดและลายของฉลององค์ของอิเหนาไว้ดังแสดงในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 แสดงชนิดและลายของฉลององค์ของอิเหนา

ชนิดของผ้า	ลาย	คำประพันธ์
ผ้าไหมด พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (2546 : 1313-1314) อธิบายว่า ผ้าชนิดหนึ่งซึ่งเดิมทำด้วยกระดาษทองตัดเป็นเส้นเหมือนเส้นทอง แล้วทอกับไหม ต่อมาใช้กระดาษเงิน กระดาษทองพันเส้นไหม ทอกับไหมสี	ไม่บอกลายบอกแต่สีว่า สีม่วง	ฉลององค์ไหมดม่วงร่วงระยับ
ผ้าไหมดเทศ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (2546 : 1314) อธิบายว่า ผ้าไหมดที่ทำมาจากอินเดีย	เป็นผ้ามีรั้วทอง	ไหมดเทศรั้วทองฉลององค์
ผ้าดาด	ไม่มีรายละเอียด	สอดใส่ฉลองพระองค์ดาด

ตารางที่ 3 แสดงชนิดและลายของฉลององค์ของอิเหนา (ต่อ)

ชนิดของผ้า	ลาย	คำประพันธ์
ผ้าคาด	ปักประดับด้วยปักแมลงทับ	ฉลององค์คาดปักปักแมลงทับ
ผ้าอัตลัด พจนานุกรมฉบับราช- บัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (2546 : 1353) อธิบายว่า ชื่อผ้าชนิดหนึ่ง ทอด้วยไหมควบกับเงินแล่งหรือ ทองแล่ง แต่ไหมมีจำนวนมากกว่า (เงินแล่งหรือทองแล่ง คือเงิน หรือทองที่รีดเป็นเส้นบาง ๆ)	ผ้าลายทอง	ฉลององค์อัตลัดลายสุวรรณ
ผ้าเข็มขาบ พจนานุกรมฉบับราช- บัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (2546 : 198) อธิบายว่า ผ้าที่ ทอควบกับทองแล่งเป็นริ้ว ๆ ตามยาว	ลายคดกริช พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (2546 : 215) อธิบายว่า ชื่อลายชนิดหนึ่ง เป็นเส้นยาวคดไปมาอย่าง รูปกริช	ฉลององค์เข็มขาบคดกริช
ไม่บอกชนิดของผ้า	ลายกุดั่น พจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546 : 133) อธิบาย ว่า ชื่อลายเป็นดอกไม้ 4 กลีบ รวมกันอยู่เป็นพืด รังแตน พจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546 : 939) อธิบาย ว่า ลายที่มีรูปลักษณะคล้าย ดาวจกกลหรือดอกบัวแย้ม ในที่นี้จะหมายถึงฉลอง องค์ลายรังแตนดูนลายกุดั่น	ฉลององค์กุดั่นรังแตน

ผ้าที่ใช้ตกแต่ง ประกอบด้วย นวมคอ หรือกรองคอ หรือกรองคอ เจียรบาด ชายแครง และชายไหว
ลักษณะผ้าที่ใช้ตกแต่งและวิธีการใช้มีดังนี้

นวมคอ หรือ กรองคอ หรือ กรองคอ คือ ผ้าที่ใช้ทับฉลององค์มักปักด้วยอัญมณีมีค่าต่าง ๆ
เจียรบาด คือ ผ้าคาดเอว ใช้คาดทับภูษาและชายแครงอีกทีหนึ่ง

ชายแครง คือ ผ้าห้อยทับหน้าขาทั้งสองข้าง มี 2 ชั้นซ้าย ขวา

ชายไหว คือ ผ้าห้อยหน้าอยู่ระหว่างชายแครง เป็นผ้าชั้นเดียว ใช้คาดทับเจียรบาดก่อนคาดเข็มขัดที่บางครั้งเรียกว่ารัดพระองค์

ทั้งเจียรบาด ชายไหวและชายแครง ใช้คาดทับภาษา (ในการแต่งกายละครหลังจากสวมฉลององค์แล้ว จึงนุ่งภูษาทั้งนี้ น่าจะเพื่อกับชายฉลององค์ไว้ในภูษาให้เรียบร้อย แต่ในการบรรยายจะบรรยายว่านุ่งสนับเพลา นุ่งภูษาทับแล้วจึงสวมฉลององค์ อาจเป็นเพราะต้องการความเป็นลำดับ) ต่อจากนั้นจะคาดชายแครงก่อน ขึ้น ถัดมาคือเจียรบาดใช้คาดทับสะเอวและสะโพก น่าจะใช้ประโยชน์ในการปิดทับชายพกให้เรียบร้อย ขึ้นสุดท้าย เป็นชายไหวแล้วจึงคาดเข็มขัด ในบทละครอาจกล่าวถึงหรือไม่กล่าวแต่มักจะกล่าวถึงปิ่นหนึ่ง คือ หัวเข็มขัด ซึ่งจะประดับด้วยอัญมณีมีค่าควรเมือง

ในการแต่งกายของอิเหนา อิเหนาจะแต่งกายโดยใช้ทั้งทั้งเจียรบาด ชายไหว และชายแครงเฉพาะเมื่อเสด็จในลักษณะกระบวนแห่เกียรติยศ เท่านั้น ถ้าเป็นการแต่งกายเพื่อรบ การเดินทางไกล เสด็จส่วนพระองค์ในพระราชฐานจะไม่ใช้ทั้งชายไหวและชายแครง

ตัวอย่างการนุ่งผ้าของอิเหนาที่ไม่ใช่ชายไหวชายแครง

เดินทางจากเมืองกูเรปันไปหมันหยา

สอดใส่สนับเพลาพลง

ทรงภูษาแย่งอย่างลายกระบวน

ฉลององค์ไหมดม่วงร่วงระยับ

อบอุหรีบจับกลิ่นหอมหวาน

เจียรบาดดาดทองแล้งล้วน

เข็มขัดคาดค่าควรพระนคร

(เล่ม 1 หน้า 44)

ปิ่นหยี ย่าหรีนเตรียมยกทัพพระตุมะงาดา

ต่างองค์ชำระสระสนาน

สุคนธ์ธำรเพื่องฟังจรงกลิ่น

สนับเพลาเป็นรูปนาคินทร์

ภูษาทรงข้าวบิณฑ์ต่างกัน

ต่างทรงสะอั้งรัดบรรจง

ฉลององค์พื้นทองเจิดฉั่น

(เล่ม 4 หน้า 280)

เครื่องประดับ เครื่องประดับที่อิเหนาใช้เป็นประจำประกอบด้วย สังกวาล ตาบทิศ ทับทรวง ทองกร อัมรงค์ ปิ่นหนึ่ง เครื่องประดับทั้งหมดนี้อิเหนาใช้เป็นประจักษ์กเว้นเมื่อเข้าห้องจินตหราและเข้าห้องมาหารัตน์มิ ใช้เครื่องประดับเพียงเข็มขัดอย่างเดียว ดังรายละเอียดดังนี้

สังกวาล คือ สร้อยที่ใช้คล้องเจวียงบำ สังกวาลของตัวพระเจวียงบำทั้งสองข้าง ใช้ร่วมกับตาบทิศ การกล่าวถึงสังกวาลของอิเหนาพบว่ามี 2 ชนิด คือชนิดที่มีบานพับ ดังที่กล่าวว่า เพื่องห้อยสังกวาลบานพับ กับสังกวาลที่ไม่มีบานพับ เช่นที่กล่าวว่า สังกวาลประดับทับทิมพราย ส่วนรายละเอียดอาจบอกหรือไม่ได้บอกว่าประดับด้วยสิ่งใด ซึ่งน่าจะเป็นเพชรหรือพลอยมีค่าทั้งสิ้น

ทับทรวง คือเครื่องประดับรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนฝังเพชรพลอยติดอยู่ตรงที่ไขว้สังกวาลด้านหน้า บางครั้งเรียกว่าตาบ หรือตาบหน้า หรือตาบทับ สายสร้อยพร้อมทับทรวงของ อิเหนา ส่วนมากจะบรรยายว่า ทับทรวงดวงกุดั่น คือทำด้วยทองประดับด้วยเพชรพลอย

ทองกร คือ กำไลข้อมือ การกล่าวถึงทองกรของอิเหนาให้รายละเอียดมาก ทำให้ทราบว่าอิเหนาใช้ทองกร ซึ่งคือกำไลแตกต่างกันหลายชนิด ถ้าเป็นกำไลทองจะใช้ทั้งสองแขน อาจเป็นข้างละ 7 ขอนหรือ 9 ขอน แต่ถ้าเป็นกำไลชนิดอื่นจะไม่บอกว่าสวมทั้งสองข้าง ดังตัวอย่างในตารางที่ 4

ตารางที่ 4 แสดงลักษณะกำไลที่อิเหนาใช้

ลักษณะของกำไล	คำประพันธ์	โอกาสที่ใช้
- กำไลทอง 9 คู่,	- ทองกรเก้ายี่สิบพูนุช - ทองกรเก้ายี่สิบพูนุท	- ออกจากเมืองกุเรปันเพื่อไป หมั้นหยาดครั้งที่ 1 - เข้าเมืองมะละกา
- กำไลทอง 7 คู่	- ทองกรข้างละเจ็ดเส้นทรง	- เสด็จกระบวนแห่เข้าเมือง องค์ศรีปัตตรา
- กำไลเพชร	- ทองกรวิเชียรช่วงตั้ง ดวงดาว	อิเหนาเข้าเมืองดาหา
- กำไลประดับเพชร	- ทองกรแก้วประดับ ดวงจินดา	เข้าเมืองหมั้นหยาดครั้งที่ 1
- กำไลเพชรประดับทับทิมเจียรไน	- ทองกรแก้วมณีเจียรไน	- ออกจากเมืองกุเรปันเพื่อไป หมั้นหยาดครั้งที่ 2
- กำไลประดับทับทิมแถว	- ทองกรประดับทับทิมราย - ทองกรแก้วแดงประดับ เนือง	- เข้าเมืองหมั้นหยาดครั้งที่ 2 - ลาตัวหมั้นหยาดไปช่วยดาหารบ
- กำไลทองประดับเพชรพลอย	- ทองกรแก้วกุดันบรรจง	- เข้าขบวนแห่สะพานที่เมือง กาหลัง
- กำไลประดับพลอยพม่า	- ทองกรแก้วพุกามวามับ	เข้าพิธีสงฆ์พุกามมนต์
- กำไลสลัก ลงยา	- ทองกรจำหลักลายลงยา	เตรียมรบ

อัมรงค์ คือ แหวน การกล่าวถึงอัมรงค์ของอิเหนา พบว่าโดยทั่วไปจะกล่าวถึงภาพให้เห็นว่าเป็นอัมรงค์ ที่งดงาม แวววาว มีค่ามาก เช่น “อัมรงค์รจนาค่าเมือง” มีบางที่กล่าวถึงชนิดของอัมรงค์ ซึ่งแยกได้เป็น 5 ชนิดคือ แหวนเพชร แหวนเรือนครุฑประดับเพชร แหวนทองลงยาประดับเพชร แหวนแถวประดับทับทิม ส่วนชนิดที่ 5

เป็นชนิดที่กล่าวว่าทำขึ้นใหม่ ใช้ทรงเรือนแหวนแบบฝรั่ง ซ่อนหีบเพลงไวท์ใต้ทับทิมหัวแหวนซึ่งมีลักษณะเป็นระย้า

การสวมแหวนของอิเหนาปกตินิยมสวมแหวนเพชรซึ่งมีตัวเรือนแหวนที่ต่างกัน มีการกล่าวถึงสวมแหวนทับทิมและแหวนแบบฝรั่งเพียงอย่างละครั้งเดียวเท่านั้น ลักษณะการสวมมีความหลายครั้งทีกล่าวถึงการสวมแหวนว่าสวมทั้งซ้ายและขวาหรือสวมทุกนิ้วและอิเหนาแต่งกายโดยไม่สวมแหวนอยู่ 2 ครั้ง คือ ตอนที่อิเหนาเข้าห้องจินตหราและตอนเข้าห้องมาหยาธิบดีมี รายละเอียดการใช้แหวนของอิเหนาดังแสดงในตารางที่ 5

ตารางที่ 5 แสดงลักษณะแหวนที่อิเหนาใช้

ลักษณะแหวน	คำประพันธ์	โอกาสที่ใช้
- แหวนเพชร	- อัมรงค์เพชรแพรวแววับ - อัมรงค์เพชรพราวไปทุกนิ้ว - อัมรงค์เพชรพราวทั้งซ้ายขวา - ทรงอัมรงค์เพชรมงกุฎแก้ว	- ออกจากเมืองกูเรปันเพื่อไปหมั้นหยาคครั้งที่ 1 - เข้าเมืองดาหา - เข้าชบวนแห่สะพานที่เมืองกาหลัง - ลาตัวดาหาเข้าป่าเตรียมลักนางบุษบา
- แหวนเรือนครุฑ	- สอดใส่อัมรงค์เรือนครุฑ - อัมรงค์เพชรรัตนเรือนสุบรรณ	- เข้าเมืองหมั้นหยาคครั้งที่ 1 - เข้าเมืองหมั้นหยาคครั้งที่ 2
- แหวนลงยาประดับเพชรเม็ดใหญ่เท่ายอดบัวอ่อน	- อัมรงค์ลงยาประดับเพชร แต่ละเม็ดยอดใหญ่เท่าบัวอ่อน	- กลับเมืองกูเรปัน
- แหวนทับทิมแถว - แหวน มีทรงเรือนแหวนแบบฝรั่งฝังทับทิมเป็นระย้า มีหีบเพลงซ่อนอยู่	- อัมรงค์รายริมทับทิมเม็ด - อัมรงค์เรือนฝรั่งฝังพลอย ระย้าย้อยได้มณีมีหีบเพลง	- เสด็จกระบวนแห่เข้าเมืององค์ศรีปิตุรา - รับชบวนท้าวหมั้นหยาค

เครื่องสวมศีรษะ ตามฐานันดรศักดิ์ของอิเหนาคือเป็นราชโอรสในวงศ์เทวัญ ปกตอิเหนาใช้มงกุฎ ที่ในเรื่องกล่าวว่ามงกุฎแก้ว ดังความว่า ทรงมงกุฎแก้วกรรเจียกจร ส่วนตอนประพาสสวนใช้ชฎา ดังความว่า พระทรงชฎาแก้วสุรกานต์ มีที่ไข่มงกุฎอยู่เพียงครั้งเดียวคือตอนออกจากเมืองหมั้นหยาคที่กล่าวว่า ทรงมงกุฎกรรเจียกจร

ประเภทของเครื่องหอม

เครื่องหอมหรือ สุนัข เป็นสิ่งที่อิเหนาใช้ทุกครั้ง การใช้เครื่องหอม ของอิเหนา มี 4 ชนิด คือ ผสมในน้ำอาบ ใช้หลังจากอาบน้ำ ใช้ชุบผ้าเช็ดหน้า ใช้อบผ้าเสื้อผ้า นอกจากเครื่องหอมแล้วอิเหนายังใช้ดอกไม้หอมประกอบการบรรยายถึงการใช้เครื่องหอมของอิเหนามี 2 ลักษณะ คือ บรรยายเฉพาะความเข้มข้นของกลิ่นและบรรยายชนิดของกลิ่น การบรรยายความเข้มข้นของกลิ่นมี 2 ชนิดคือ กลิ่นอ่อนๆ เช่น ทรงสุนทรียารินกลิ่นกลา กับ กลิ่นตรลบ เช่น กลิ่นส่งหอมตรลบอบอาย รายละเอียดของกลิ่นเครื่องหอมที่อิเหนาใช้แสดงในตารางที่ 6

ตารางที่ 6 แสดงรายละเอียดเครื่องหอมที่อิเหนาใช้

ลักษณะที่ใช้	กลิ่น	คำประพันธ์
น้ำมันใส่ผม	น้ำมันจันทน์	น้ำมันจันทน์บรรจงทรงพระสง
น้ำอาบ	- กลิ่นดอกไม้หอมแรง - น้ำดอกไม้เทศ - น้ำลอยดอกไม้สด	- อวลอบตรลบกลิ่นบุบผา - น้ำดอกไม้เทศประทินกลิ่นส่ง - น้ำดอกไม้ใสสดเกสร
น้ำหอม	ปนทอง	ทรงสุนทรีย์ปนทองชมพูท ลูกไล้สุนทรีย์ปนทองทา
	ปนทองกลิ่นชะมด	ทองสุนทรีย์ปนสุวรรณกำภู หอมระรินชื่นชุกกลิ่นชะมด
	ปนทองกลิ่นดอกไม้	- ทรงสุนทรีย์ปนทองรองพาน กลิ่นสุมาลย์ตรลบอบองค์ - บรรจงทรงทาพระสุนทรีย์ ประุงปนเกสรสุมาลี
	น้ำดอกไม้เทศ	ทรงสุนทรีย์ปนประจจุใจ น้ำดอกไม้เทศทาอ่องค์
	น้ำกุหลาบ	ถือผ้าเปียกชুবน้ำกุหลาบกลิ่น
แป้ง	ผงกระแจะจันทน์ปนทอง	ประอุราอุหรัับจับผิวพรรณ
อบผ้า	กลิ่นดอกกำเจียก	ทรงภูษาช้อชายลายกระบวน หอมทวนอวลอบกลิ่นปะหนัน

ความประณีตงดงามในการเลือกสรรใช้เครื่องทรงของอิเหนา ทั้งประเด็นลักษณะการแต่งกาย ลักษณะของเครื่องทรง และ ประเภทของเครื่องหอม เป็นสิ่งที่ส่งเสริมให้เจ้าชายหนุ่มนาม “อิเหนา” มีลักษณะ “งามเพราพริ้งเพริศเฉิดฉัน” ติดอยู่ในใจของผู้อ่านตลอดไป บทแต่งองค์ทรงเครื่องช่วยให้เห็นภาพลักษณะตัวละครชัดเจนขึ้น การทรงเครื่องที่สอดคล้องกลมกลืนกับสถานการณ์แสดงถึงลักษณะวรรณวิจิตรให้ประจักษ์ต่อผู้พินิจสาร

รายละเอียดดังกล่าวเหล่านี้จึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้วรรณคดีเรื่องอิเหนาได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสรว่ามีความงดงาม ประณีตบรรจง เหนือกว่าวรรณคดีประเภทกลอนบทละครเรื่องอื่นๆ

อ้างอิง

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2546.
พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. อิเหนา เล่ม 1-5. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2510.
อารดา สุมิตร. ละครในของหลวงในสมัยรัชกาลที่ 2. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516. อัดสำเนา.